

ЛЕКЦІЯ 9. Соціальна профілактика та соціальна реабілітація

ПЛАН:

1. Сутність та методи соціально-педагогічної профілактики
2. Особливості технології реабілітації у діяльності соціального педагога

1. Сутність та методи соціально-педагогічної профілактики

У кожній конкретній ситуації соціально-педагогічної діяльності перед соціальним педагогом стоїть не лише проблема вибору оптимальних та ефективних технологій, методик, методів розв'язання проблеми, але і запобігання або обмеження негативних соціальних явищ та їх наслідків.

Діяльність, яка спрямована на запобігання виникненню, поширенню чи загостренню проблем і негативних явищ називається **соціальною профілактикою** (від грецьк. - запобіжний). Термін "профілактика" запозичений з медичних знань, але широко використовується у педагогічній науці. Складовою соціальної профілактики є педагогічна, правоохоронна і медико-оздоровча профілактика

Здійснення соціальним педагогом комплексу профілактичних заходів, які спрямовані на попередження виникнення патологій у суспільстві (алкоголізм, п'янство, наркоманія, проституція та ін.) та їх наслідків (протиправна, адиктивна, девіантна, суїцидальна поведінка, бездоглядність дітей, насильство, незайнятість тощо) називається превентивною (превенція - попередження, пересторога) соціально-педагогічною роботою. При цьому на превентивному рівні профілактика забезпечить попередження виникнення різних відхилень - морального, фізичного, психологічного і соціального аспектів.

Метою соціальної профілактики є не лише попередження проблем і негативних явищ, а й створення умов для повноцінного функціонування суспільства та життєдіяльності окремих осіб.

Основними напрямками профілактики є:

- попередження можливих соціальних проблем в окремих осіб або групах ризику;
- збереження, підтримку і захист нормального рівня життя і здоров'я людей;
- сприяння у досягненні мети і розкритті внутрішніх потенціалів, ресурсних можливостей людей.

Виконуючи профілактичну функцію соціально-педагогічної діяльності, фахівець:

- організовує систему профілактичних заходів щодо попередження відхилень у поведінці;
- впливає на формування морально-правової стійкості особистості;
- організовує систему заходів соціально-педагогічного оздоровлення дітей, молоді та неблагополучних сімей.

Недоліком профілактики є те, що вона не усуває індивідуальних проблем особистості та не допомагає захистити її від негативного впливу соціальних чинників. Використовуючи різноманітні методи профілактичної роботи, соціальний педагог виконує просвітницьку роль, навчає позитивного досвіду

формування здорового способу життя, виховує ті цінності у людини, які допоможуть задовольнити свої потреби нешкідливим чином.

Залежно від стадії розвитку проблеми, профілактичні заходи можна розділити на три типи: первинну, вторинну, третинну.

Первинна профілактика спрямовується на збереження і розвиток умов, які забезпечують здоров'я, на збереження життя людей, на попередження несприятливого впливу на нього факторів соціального і природного середовища. Первинна профілактика є масовою і найбільш ефективною.

Завданням вторинної (ранньої) профілактики є діяльність спрямована на запобігання можливих порушень моральної регуляції. Показником необхідності профілактичних заходів є характер поведінки, який завдає шкоди суспільству чи інтересам окремих осіб (агресивність, грубість, брехливість, лінощі, забіякуватість та ін.). Порушення поведінки засвідчує про спотворення ціннісних орієнтацій і недоліки внутрішніх регуляторів поведінки людини.

Третинна, або цілеспрямована профілактика - це сукупність заходів, спрямованих на корекцію поведінки, її переорієнтацію, а також реабілітацію.

Виділяють три рівні профілактики:

1. Загальнодержавний, який передбачає діяльність держави, суспільства, інститутів, спрямовану на вирішення суперечностей у галузі економіки, соціального життя, у морально-духовній сфері та ін. Реалізація профілактичної роботи проводиться у вигляді комплексних профілактичних програм, кампаній у засобах масової інформації, координованої діяльності мережі установ.

2. Спеціальний рівень полягає в цілеспрямованому впливові на негативні фактори, що пов'язані з окремими видами відхилень чи проблем. Профілактика здійснюється у вигляді спеціальних програм, заходів, окремих дій у межах установи чи організації.

3. Індивідуальний рівень - це комплекс заходів, спрямованих на окрему особу, поведінка якої має ознаки проблематичності.

Найпоширенішими методами профілактики виступають: профілактично-консультативна бесіда; диспути, постійне спостереження; теоретичні конференції, вечори запитань та відповідей, усні журнали, профілактичні тренінги стимулювання розвитку нових навичок, моделей поведінки; метод нейтралізації конфліктної ситуації, телефони довіри і анонімні консультації, допомога психіатра, волонтерська робота та ін.

Профілактичні бесіди є найпоширенішим методом соціально-педагогічної діяльності. Індивідуальна вербалізація проблеми є дуже важливою тому, що людина починає слухати не всіх навколо себе, а себе. Ефективність бесіди залежить від дотримання наступних етапів:

Перший етап (початковий) - встановлення емоційних контактів із співбесідником, виявляючи толерантність у спілкуванні.

Другий етап - встановлення умови і причини проблеми.

Третій етап - формування нової моделі поведінки, яка б дозволила попередити негативний розвиток події.

Четвертий етап (завершальний) - внутрішнє прийняття клієнтом нової моделі поведінки і налаштування на успіх.

Під час бесіди просять охарактеризувати проблему, розповісти про відносини з близькими і співробітниками, про плани на майбутнє, про поведінку

під час конфлікту і в стресових ситуаціях, які якості характеру цінуються в інших людях. Соціальний педагог повинен проявляти делікатність та переконливість аби залучити клієнта у процес удосконалення, розвивати позитивні якості.

Диспут - метод впливу на становлення особистості, вироблення її позитивної життєвої позиції. Диспут пройде цікавим та ефективним тоді, коли учасники ознайомляться з рекомендованою літературою, а соціальний педагога складе план, визначить мету, підготує низку запитань до обговорюваної теми.

Теоретична конференція проводиться з метою розширення наукового світогляду, загальноосвітнього рівня. Проведення конференції вимагає ретельної підготовки: 1) оприлюднення дати, часу і місця проведення; 2) оголошення тематики доповіді та виступів; 3) визначення списку рекомендованої літератури. Методика проведення конференції така: короткий виступ керівника, 2-3 доповіді по 15-20 хв., обговорення доповідей, підведення підсумків.

Проведення вечорів запитань та відповідей вимагає значної підготовчої роботи: збір та систематизація запитань, підбір лекторів і консультантів, визначення послідовності їх виступів. На такі заходи варто запрошувати не більше 3-4 консультантів, аби не розсіювати увагу і не втомлювати аудиторію.

Усний журнал складається із декількох сторінок-усних виступів, повідомлень на 15-20 хв. Усі слухачі можуть виступати у різних ролях: лектора, доповідача, опонента, коментатора, оглядача. Зміст кожної сторінки розкривається у різних формах - виступи цікавих людей, відповіді на запитання, декламування віршів, виконання пісень, розігрування сцен, огляд статей, періодичної преси.

Профілактика повинна будуватися на основі принципів цілеспрямованості, плановості, доступності, неперервності. Основним принципом у профілактичній соціально-педагогічній діяльності виступає принцип опори на позитивні якості особистості та педагогічний оптимізм.

Таким чином, проведення профілактики - не короткочасна кампанія, а цілеспрямований соціально-педагогічний процес, який здійснюється планомірно, постійно, з комплексним охопленням різних сфер життєдіяльності людини з метою набуття знань про негативний вплив явищ та подій суспільства. Успішність соціально-педагогічної профілактики залежить від соціальної політики, діяльності установ освіти, охорони здоров'я, роботи правоохоронних органів і працівників культури, засобів масової інформації тощо.

2. Особливості технології реабілітації у діяльності соціального педагога

Людина, яка потрапила у складну життєву ситуацію, не здатна самостійно відновити власну життєдіяльність. Для відновлення особистісних ресурсів клієнта або їх компенсацію застосовується інтегрована технологія - реабілітація.

Реабілітація – поняття з багатим і різноманітним змістом має різні загальновизнані аспекти, у визначенні сутності яких фахівці опиралися на дослівне значення реабілітації - "відновлення" вихідного, а саме:

- юридична, що передбачає відновлення доброго імені і юридичних прав у силу скасування раніше визнаної винності;

- психологічна, яка припускає відновлення втрачених здібностей особистості як прояв її пластичності;
- соціальна, що націлює на відновлення втрачених соціальних функцій і зв'язків із середовищем життєзабезпечення, самообслуговування;
- професійна, яка спрямована на повернення особи до праці;
- медична, спрямована на відновлення порушених функцій організму і працездатності;
- педагогічна передбачає відновлення втрачених навичок виховання і навчання, самовиховання, самоосвіти, самовдосконалення.

Розглядають чотири основні варіанти поняття "реабілітація": педагогічна реабілітація, медична реабілітація, психологічна реабілітація, соціальна реабілітація, а також безліч їхніх комбінацій і проміжних варіантів: психолого-педагогічна реабілітація, соціально-педагогічна реабілітація, медико-педагогічна реабілітація, психолого-медико-педагогічна реабілітація і т.п.

Об'єктами реабілітації виступають:

1. Соціально і педагогічно занедбані діти. Основними ознаками занедбаності можна вважати недоліки провідної діяльності, відхилення в поведінці, труднощі соціальної адаптації.
2. Неповнолітні правопорушники, дезадаптовані підлітки з відхиленнями в поведінці.
3. Діти-сироти, діти-інваліди, діти-хроніки, які часто хворіють, діти з обмеженими можливостями.
4. Обдаровані діти.

Комплексну реабілітацію проводять із людьми, яким засвідчили інвалідність і вони мають обмежені можливості. Облік роботи соціального педагога проводиться в журналі.

Додаток 12

до листа МОН України від 27.08.2000 р.№ 1/9-352

**Журнал
проведення корекційно-відновлювальної та розвивальної роботи
соціальним педагогом (навчального закладу)**

з/п	Прізвище, ім'я учня	Форма роботи		Тематика роботи	Методи роботи	Дата проведення
		Індив.	групова			

Примітка: невід'ємною частиною журналу є затверджені програми корекційно-відновлюваної роботи

Проблема педагогічної реабілітації актуальна на сучасному етапі у зв'язку із значною наявністю в загальноосвітніх закладах дітей з соматичними та психічними порушеннями, обумовленими комплексом несприятливих соціально-біологічних факторів, а також поширеним явищем шкільної дезадаптації.

Сутність педагогічної реабілітації полягає у створенні умов для відновлення природного потенціалу розвитку пізнавальних, фізичних, емоційних, духовно-моральних сил дитини.

Реабілітаційними завданнями, посильними для здійснення соціальному педагогові є відновлення:

- самоповаги і життєрадісності, віри у свої сили, почуття безпеки;
- адаптаційних здібностей;
- активності клієнта як суб'єкта своєї життєдіяльності;
- своєї соціальної значущості і на цій основі вибудовування соціально-значущих життєвих планів;
- зміцнення загально навчальних умінь і навичок, здатності до вольового зусилля;
- порушених зв'язків і відносин із середовищем існування, первинним колективом, родиною і середовищем неформального спілкування;
- втраченого здоров'я у процесі навчання і виховання, як одна з важливих основ педагогічної реабілітації.

Соціально-педагогічну реабілітацію спрямовують на відновлення соціального досвіду та встановлення соціальних зв'язків, норм поведінки, спілкування, емоційної стабільності, активного соціального життя, поновлення соціального статусу.

Основними напрямками реабілітаційної діяльності соціального педагога визначено:

надання допомоги:

- а) у відновленні статусу учня,
- б) при переході від негативного ставлення до позитивного,
- в) у створенні сприятливого, позитивного середовища;
- створення умов, при яких дитина повірила б у свої сили, здібності (надолуження прогалин);
- підвищення її власної активності;
- виховання в дітей соціальної відповідальності за свій успіх у житті, який можливий лише в результаті завзятої праці;
- створення умов для особистісного розвитку школярів і психічних перетворень, таких як довільність діяльності, рефлексія, внутрішній план дій і т.д.;
- виявлення закономірностей процесу засвоєння для кожної дитини;
- акцент на позитивні властивості і їхній розвиток після виявлення;
- вбудовування в навчальний процес різних видів естетотерапій (арт-, музико, хорео-, казко-, пісочна, арома-, сміхо-, флоро-, трудо- і т.п.);
- добір способів у наданні допомоги дитині при виробленні витримки, систематичності в доведенні справи до кінця;
- добір способів відволікання дитини від небажаних і негативних інтересів і т.п.

Соціально-педагогічна діяльність, яка спрямовується на розробку реабілітаційної програми, виконує такі функції:

- 1) діагностичну (виявити відхилення);
- 2) прогностично-управлінську (проектувати кінцевий результат і управляти процесом реабілітації);

- 3) освітню (враховувати освітній рівень);
- 4) охоронно-захисну (гарантувати право на реабілітацію);
- 5) профілактичну (попередити можливі рецидиви);
- 6) посередницьку (налагоджувати необхідні зв'язки і контакти всіх зацікавлених осіб).

Якщо соціально-педагогічна діяльність спрямовується на відновлення втрачених резервів здоров'я, тоді її можна назвати реабілітаційно-оздоровчою або відновно-оздоровчою діяльністю.

Включення у соціально-педагогічну діяльність відновно-оздоровчого аспекту забезпечує кожному із суб'єктів освітньої діяльності творчу і соціальну активність, є одним зі шляхів подолання кризи здоров'я. Здійснення відновно-оздоровчої діяльності дозволяє забезпечити перехід від кількісного підходу в подоланні дитячій дезадаптації в освіті (зниження навантажень, зменшення обсягу навчальних програм і т.п.) до якісного рішення цієї проблеми - зняття дидактогенних розладів.

У структуру відновно-оздоровчої діяльності включають не тільки безпосередню роботу зі школярами, а й інші напрями діяльності:

- робота з батьками;
- взаємодія з іншими педагогами;
- взаємодія з іншими фахівцями, залученими в сферу розв'язання взаємозалежних проблем освіти і здоров'я.

Медична реабілітація включає комплекс заходів, спрямованих на відновлення або компенсацію втрачених у результаті захворювання чи травми функцій органів, систем і всього організму в цілому. До неї включається відновлювальне і підтримуюче лікування, фізіотерапевтичні засоби, масаж, нетрадиційні методи лікування, голковколювання, мануальна терапія, фітотерапія, дієтотерапія, косметична хірургія, зубопротезування та ін.

Соціальна реабілітація - це комплекс заходів, спрямованих на розвиток навичок самообслуговування, пересування по квартирі, вулиці, орієнтації в просторі. Для цього необхідно придбати і навчити користуватися допоміжними технічними засобами: кріслом-коляскою, спеціальною сантехнікою, засобами особистої гігієни, засобами самообслуговування, засобами прийому їжі, тифлотехнікою, сурдотехнікою. Рекомендується виготовлення спеціального квартирної обладнання: поручні, підйомники для прийняття ванни, пандуси при вході, розширення дверних ніш та ін.

Професійна реабілітація - це комплекс заходів, спрямованих на повернення чи залучення інваліда до суспільно-виробничої, суспільно-корисної праці. Рекомендації - раціональне працевлаштування, яке дасть право бути конкурентоздатним на ринку праці. Важливим при цьому є трудові рекомендації, які включають:

- протипоказання до виконання роботи за попередньою професією;
- розтлумачення умов праці та необхідність зменшення обсягу виконання роботи, обмеження окремих посад і обов'язків та ін.;
- особливі вимоги до охорони праці і техніки безпеки (робота на висоті, з електрообладнанням та ін.);
- адаптацію робочого місця до особливостей патології інваліда;
- перелік професій і видів праці.

Реабілітаційні завдання у загальноосвітніх закладах виконують спеціалісти психологічної служби та інші суб'єкти педагогічного процесу. Відновлення соціально-психолого-педагогічного характеру піддається відповідними засобами.

Найважливішим засобом реабілітаційної педагогіки виступає спілкування. Під спілкуванням будемо розуміти вид спільної діяльності двох і більше суб'єктів, в процесі якого проходить діалог. Продуктом спілкування є якісно новий рівень свідомості кожного. Соціальний педагог повинен бути автентичним і уміти володіти технікою спілкування: проявляти цікавість, розуміти клієнта, вибирати дистанцію і стиль спілкування, адекватно добирати невербальні засоби (міміку, пантоміміку), одяг, висоту і тембр голосу. Адже достовірною буде лише та інформація, яка співпадає з невербальною. Зазвичай поява злого виразу обличчя, відсутнього або байдужого погляду, різких рухів, "закритої" постави соціального педагога переконує клієнта у відсутності доброзичливості. Саме тому, грамотно організоване спілкування є передумовою ефективної реабілітації.

Реабілітаційним засобом є унікальний прийом, який запропонував В.Кашенко - метод створення радісної атмосфери, культури здорового сміху. Сміх здійснює масаж головного мозку, посилює при цьому кровообіг та інтенсивно усуває втомлюваність. При цьому підвищується життєва енергія організму, яка так необхідна, щоб подолати складні взаємостосунки з оточуючим світом.

Естетична діяльність (естетотерапія), як засіб реабілітації, з метою підвищення емоційної сфери, широко використовується через різноманітні види художньої творчості: скульптура, малювання, танці, театр та ін. Додаткове використання музики сприяє створенню живого образу, підсилює естетичне переживання дитини в інших видах художньої творчості. Доцільно використовувати народний фольклор: вірші, пісні, скоромовки, загадки (фольктерапія) та ін.

Психотерапія - це надання допомоги особі чи групі осіб з метою урегулювання почуттів, думок, залежності та зняття психологічних симптомів, які викликають тривожність, дискомфорт. Психофізична гімнастика використовується з метою зміни стану свідомості. Одна із методик для проникнення в стан зміненої свідомості є медитація. Вона спрямована на приведення психіки людини в стан поглибленої зосередженості. Заняття медитацією приносить заспокоєність, ясність розуму, відновлює психічне і духовне середовище людини. Іншою методикою є гіпервентиляція, або метод холотропного дихання (пневмокатарсис). Даний метод дозволяє руйнувати чи суттєво змінювати психологічні установки людини. У деяких східних країнах - Китаї та Японії - медитацію використовують у загальноосвітніх установах, зокрема йоги і у-шу.

Простим і доступним методом педагогічної реабілітації в загальноосвітніх школах є дихальні вправи. Виконуючи їх, можна створити умови для самовідновлення.

Поширеним засобом реабілітації є соціальна терапія, яка тісно пов'язується з психотерапією. Соціальна терапія проводиться в індивідуальній та груповій формах. Відомими методами соціальної терапії є трудова терапія, терапія

самовиховання, соціотерапія, естетотерапія, епістолярна терапія, природотерапія.

У залежності від рівня реабілітаційної роботи застосовують найрізноманітніші методи соціально-педагогічної діяльності:

- на індивідуальному - це консультування, бесіди, соціальний патронаж, підтримка та допомога як у центрах соціальної реабілітації, так і за місцем проживання, самооцінка, переконання, заборона, обмеження, вказівка, переучування;

- на груповому - це тренінги, майстер-класи, обмін досвідом, участь у соціально-педагогічних проектах, лекції, диспути, дискусії;

- на суспільному - масові акції (благочинні, екологічні, трудові тощо), масові рекреаційні заходи (свята, конкурси, мітинги), встановлення зв'язків із громадськістю через засоби масової інформації (телебачення, пресу, листівки, оголошення, запрошення тощо).

Показником реабілітаційної соціально-педагогічної діяльності є якісні показники морально-здорової особистості.

Реабілітаційна робота з дітьми і молоддю, які мають психосоматичні, нервово-психічні та функціональні відхилення, потребують комплексної реабілітації в умовах реабілітаційних служб. Реабілітаційні служби надають ефективну допомогу, якщо вони орієнтовані на певний об'єкт допомоги, який має чітко визначену реабілітаційну програму. **Реабілітаційна програма** - це система заходів, спрямована на розвиток можливостей дитини чи усієї сім'ї, яка розробляється разом з батьками і спеціалістами: лікарем, педагогом, психологом і соціальним педагогом, які організують і координують її.

Індивідуальна реабілітаційна програма складається спеціалістами медико-соціальної експертизи (МСЕ), до складу якої входять лікарі, спеціаліст із соціальної роботи, психолог, реабілітолог, медична сестра. Індивідуальна реабілітаційна програма - це організаційна форма реалізації заходів, призначених для досягнення максимальної реабілітації.

Індивідуальна програма реабілітації містить:

- паспортну частину;
- результати реабілітаційно-експертної діагностики;
- покази до застосування реабілітаційних заходів;
- реабілітаційно-експертний висновок;
- програму медичної реабілітації;
- програму професійної реабілітації;
- програму соціальної реабілітації;
- висновок про виконання індивідуальної програми

Програма включає комплекс заходів у соціально-побутовій, медико-фізіологічній, медико-психологічній, психолого-педагогічній та соціально-побутовій сферах, складається з таких етапів: 1) визначення вихідного реабілітаційного потенціалу; 2) розробка комплексної реабілітаційної програми; 3) реалізація та періодичне корегування.

Перший етап включає перевірку та збір інформації про рівень соціально-побутової реабілітації; оцінку потенційних можливостей розвитку соціально-побутових навичок; медичне обстеження для підготовки рекомендацій;

виявлення гострих психологічних проблем; виявлення педагогічних проблем; визначення професійних інтересів та здібностей.

Другий етап включає розробку плану формування навичок самообслуговування, медично-психолого-педагогічної реабілітації, плану професійно-трудової підготовки.

Завершальний етап включає адаптацію до умов реабілітації; періодичне медичне обстеження та лікування; визначення показання для санаторно-курортного лікування; виявлення порушень в адаптації; індивідуальні психологічні консультації; організація особистісно зорієнтованого навчання і виховання.

Отже, реабілітаційна функція соціально-педагогічної діяльності - це комплексна взаємодія спеціалістів психологічної служби школи, педагогічного колективу закладу, яка спрямована на відновлення дитини в правах, статусі, здоров'ї, дієдатності, а також фахівців реабілітаційної служби системи освіти, яка забезпечує оптимальні можливості для розвитку, соціалізації та реабілітації дітей з обмеженими можливостями та відхиленнями у здоров'ї.